TORNIO-
MUONIO-
JOKI-
SEURA
ry

Yli 35 vuotta

MEÄN VÄYLITTEN JA IHMISTEN PUOLESTA

Maa- ja metsätalousvaliokunta
mmv@eduskunta.fi

Turtola 9.1.2023

Lausunto saamelaiskäräjälain muutosesityksestä HE 274/2022 vp

KONTEKSTI

1.1. Alkuperäiskansa

Saamelaiset on tunnustettu alkuperäiskansana Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Saamelaiset ovat huomattavassa määrin assimiloituneet muuhun väestöön. Assimiloitumista on tapahtunut nykyisen Suomen alueella jo lähes tuhat vuotta erityisesti toisen alkuperäisväestön, kveenien eli kainulaisten kanssa. Saamelaisia kutsutaan yleisesti lappalaisiksi, koska vanhoista ruotsalaislähteistä periytyvä ilmaistu on lappalainen (lapp). Tässä lausunnossa ei ole mahdollisuutta tämän paremmin analysoida käsitteen merkitystä, vaan käytetään kunakin aikana käytettyjä ilmauksia.

Saamelaiskäräjälain kohdistaminen vain pieneen osaan vanhaa ja tunnettua lappalaisaluetta on ongelma, koska lain vaikutukset ulottuvat koko valtakuntaan. Jotta voi saada realistisen käsityksen nykyisten saamelaisten elinkeinon ja kulttuurin kehittymisestä, on välttämätöntä ymmärtää Lapin asutuksen historiaa.

1.2. Saamen kieli

Saamen kielen käyttö jäsenyyskriteerinä saamelaiskäräjien vaaliluetteloon yhtäällä ja tavoitteet saamenkielen elvyttämiseksi toisaalla ovat kaksi vastakkaista asiaa. Nämä asiat

on kyettävä erottamaan toisistaan. Kielitaidottomuutta ei tule käyttää millään tavalla lyömäaseena. Suurin osa saamelaisista on menettänyt äidinkielensä ilman omaa syytään, kun kirkko ja yhteiskunta ovat voimallisesti "suomalaistaneet" Lappia. Saamen kielen elvyttäminen on tärkein saamelaiskulttuuriin liittyvä kysymys. Nyt esitetty laki ei edistä saamen kielen elpymistä, vaan päinvastoin: saamenkielen menettäneiden saamelaisten rajaaminen saamelaiskriteerien ulkopuolelle kiihdyttää saamenkielen häviämistä.

1.3. Lappi - kotiseutualue

Tarkalleen ei tiedetä, ketkä lappia ovat ensimmäisinä asuttaneet. Arkeologia antaa vain niukasti vastauksia saamelaisesta asutuksesta. Se tiedetään, että suomalaisheimo, joka idän suunnalla tunnettiin kainuina, kajaaneina, eli kainulaisina, ovat asuttaneet laajasti lappia[1]. Lännessä tämä kansa tunnettiin kveeneinä (qwaens). Venäjänkielisen alkuperäistekstin mukaan Pähkinäsaaren rauhan v.1323 raja päättyi Kainuun mereen (Kajano more), joka oli nykyisen Pohjanlahden alkuperäinen nimi (vert. Suomenlahti; Bottenhavet/-viken on myöhempi ruots. nimi). Vanhassa Kainuussa, Tornionlaaksossa Kainuunkylässä, on viljelty viljaa ja hoidettu karjaa pysyvästi vähintään tuhannen vuoden ajan[3]. Argeologia todistaa, että raudan ja teräksen valmistusta oli alueella jo 2000 vuotta sitten[2].

Vanha Kainuu, Kvenland, oli laaja. Suurin osa siitä oli Kainuunmeren ja Tornion-Muonionjoen länsipuolella nykyisen Ruotsin alueella. Lapinmaat Jämtlannista, myöh. Helettijoesta (Skellefteälv) pohjoiseen suolaiseen länsimereen (Jäämeri) asti olivat itsellisten kainuitten maata, jonka vallinta oli birkarlien käsissä. Pohjanranta ja sen joet, Oulu, Ii ja Kemi, kuuluivat samaan aikaan Novgorodin karjalaisten etupiiriin. Upplannin maakuntalaki määritti v.1296 ruotsalaisten pohjoisrajaksi Ödmården'in (Ödmorden, gammalsv. Ömorþ av mor eller mar, 'skog' - harvaan asutettu umpimetsä Gästriklandin ja Hälsinglandin välissä) juuri siten kuin Ottar oli kertonut Alfred Suurelle 400 vuotta aikaisemmin.

Kainuunmeren länsipuolta asunut kainuitten suomalaisheimo joutui väistymään vanhoilta alueitaan, kun ruotsalaiset painoivat heitä edellään pohjoiseen. Viisi vuotta Pähkinäsaaren rauhan solmimisen jälkeen drotsi Knut Jonsson asetti voimaan Täljen traktaattiin (Telgen sopimus 5.9.1328) kirjoitetun rauhan hälsinglantilaisten ja kveenien päämiesten birkarlien kanssa. Birkarli - birkarl, birlekar, berkarle oli kveenitalonpoika, joka väkensä valittuna kävi lapinkauppaa. Birkarl on vanhempi tarkoitus kuin Pirkkala, joka hyvinkin on voinut tulla sanasta birkarl. Yleinen käsitys vääristyy, mikäli birkarli käännetään pirkkalaiseksi.

Todistusfaktaa birkarleista löytyy mm., kun kuningas Mangnus Eriksson vahvisti 6.8.1358 Tukholmassa Täljen sopimuksen etuoikeudet *Bekräftelse på Birkarlarnes privillegier*, ja kun Upplannin laamanni Nils Gustaffson vahvisti 6.6.1424 birkarlien vanhat oikeudet *Stadfästelse på Lappefararnes gamla rätigheter och stadgar*. Tanskan ja Ruotsin kuningas Hans vahvisti v.1498 kuninkaalisella kirjeellään Piitimen ja Luulajan Birkarlien vanhat oikeudet suolaisen länsimeren (Atlantti) rannalla asuneisiin saamelaisiin.

Täljen rauhassa ruotsalaiset saivat haltuunsa Kainuunmereen (Pohjanlahteen) laskevien lohijokien lohenkalastukset Luulajajokeen asti. Täljen sopimuksen mukaan ruotsalaiset uudisasukkaat eivät saaneet häiritä ruotsalaisalueilla liikkuneita birkarleja eikä lappalaisia, kun he olivat tekemisissä toistensa kanssa. Tornion pitäjä oli pohjoisen kaupankäynnin keskiössä. Olaus Magnus mainitsi v. 1519 suomalaiset ja ruotsalaiset muukalaisina Torni-

on markkinoilla. Kustaa Vaasa uudisti Täljen sopimuksen birkarlien David Larsson och Nils Jönsson kanssa v.1528, joten kveenein maalla vallitsi yli kaksisataavuotinen rauha. Kveenien ja birkarlien merkitystä ei voi sivuuttaa, kun arvioidaan lappalaisasutuksen ja saamelaiskulttuurin kehitystä.

Tornionlaakson kveenitalonpojat omistivat maansa ja olivat itsellisiä jo paljon ennen Ruotsin vallan yltämistä Tornionlaaksoon, jolla on muusta Suomesta täysin poikkeava historia. Tornionlaakso ei ollut koskaan kenenkään läänityksenä eikä linnalääninä niinkuin muun Suomen alueet. Talon ja sen eräalueiden omistuksen muodostumiseen on jo tapaoikeuden ajalta liittynyt sen määrämittainen asuttaminen valtauksen jälkeen kolmessa/neljässä polvessa. Perintötalo (omaperäismaa, odalsjord) oli jakamaton. Elinvoimaista taloa ei saanut pilkkoa, vaan vallitsevana oli vahva odels-/odalsrätten eli vanhin poika peri kotitalon maineen. Tähän liittyen on erittäin merkityksellistä sillä, mihin menivät (!?) toinen, kolmas ja neljäs poika - hyvin todennäköisesti sukujensa lapinkentille. Todistusfakta on, että Tornionjoen perintötaloilla oli laajat lapinkentät ja eräjärvet.

Keskiajalla valta oli hajallaan. Vaalikuninkaat ja maalliset mahtimiehet (kainuilla birkarlit) pitivät valtaa tahoillaan. Vain katolisella kirkolla oli kaiken kattava järjestelmä ja sen palvelijat. Ruotsin kontrolli pohjoisessa kveenimaalla oli katolisen kirkon hallintaa. Tornionjoen birkarlit vaurastuivat kalastamalla lohta Finnmark'in (nyk. Norja) joilla, Raisilla (Reisa), Alattiolla (Alta) ja Tenolla, joista he myivät (vaihtoivat) lohta valaanpyytäjille Tanskaan, Hollantiin ja Englantiin. Viimeistään 1400-luvulla nykyisin Norjaan kuuluvien Ofoten'in ja Finnmark'in, silloin Suolaiseen Länsimereen (Västerhavet - Jäämeri) laskevien jokien, lohenkalastukset olivat pohjoisen kainuunmaan birkarlien hallussa Tyystinvuonosta (Tysfjord) Varankiin.

Suomalaisperäisen väestön, käytännössä kveenien, asema Ruijassa on ollut niin merkityksellinen, että aluetta kutsutaan Finmarkuksi eli Suomenmaaksi. Jo 1300 -luvulla vanha Kainuunmaa (Kvenland) ulottui norjalaisten Jämtlannista pohjoiseen suolaiselle Länsimerelle (Jäämeri) asti. Englannin kuningas Alfred Suuren maailmanhistorian mukaan 800-luvulla Eurooppa päättyi pohjoisessa sille valtamerelle, jota sanottiin kveenien mereksi[5]. Kainuunmaa piirrettiin Jäämereen ulottuvana esim. vuosien 1570 ja 1595 kartoissa[6]. Merkittävä Kvaenangenin vuono on saanut nimensä kveenien mukaan. Kveenien merkitys lohen jokikalastuksen ja maanviljelyn kehittämisessä Ruijassa on ollut ratkaiseva. Tämä näkyy konkreettisesti esim. Peter Schnitlerin alkuperäisistä rajankäyntiasiakirjoista 1740 -luvulta. Ks. myös Vilkuna 1975.

Piispainvalta päättyi, kun Kustaa Vaasa lopetti katolisen kirkon suvereniteetin Ruotsissa Västeråsin herrainpäiväin resessillä 24.6.1527 ja julistautui Ruotsin kirkon pääksi ja anasti kruunulle ja itselleen (arv och eget) kirkon omaisuuden ja sen aseman. Vauraat kveenitalot Kainuunjoen (Kalixjoki) ja Tornionjoen vesistöjen lohijokilaaksoissa joutuivat Ruotsin kruununvallan piiriin ja kruunun verotukseen v.1539-43, joten Tornionjoen itärannalla Suomen Länsipohjassa ruotsinvallan aika kesti (vain) 270 vuotta.

Kruunun jousiveroluettelo kirjattiin v.1539. Pellon kylässä oli yhdeksän taloa, joista suurempi osa on edelleenkin samojen sukujen hallussa. Ruotsin vallan ensimmäisenä verotusvuonna v.1543 Tornion pitäjässä oli 287 taloa, joista alapitäjän 14 kylässä 126 taloa ja ylipitäjän 16 kylässä 161 taloa. Vauraudesta kertoo se, että suurimmilla taloilla oli 30

lehmää. Kustaa Vaasan toisena verotusvuonna v.1553 vouti Jens Håkansson kirjasi Tornion pitäjässä olleen 21 lohenkalastuksella ja -kaupalla vaurastunutta, birkarlitalonpoikaa, joilla oli yht. 246 lehmää. Kun Kustaa Vaasa otti verotusoikeuden itselleen, hän käytti hyväkseen birkarleja verojensa keräämiseen. Heitä käytettiin hyväksi myös silloin, kun Ruotsi ja Venäjä sopivat valtioiden rajalinjauksista Täyssinän rauhassa 1595. Ruotsi alisti kveenit lopullisesti valtansa alle, kun Kuningas Kaarle IX julistautui kainulaisten kuninkaaksi 16.3.1607 (Rex Cajanorum), ja lopetti birkarleilta lappalaisten verotusoikeuden.

Kveenit sinnittelevät yhä vieläkin oman kulttuurinsa rippeiden varjelemiseksi. Ruotsissa kveenit ovat joutuneet voimakkaan ruotsalaistamisen kohteeksi. Oman äidinkielen puhuminen oli 1900-luvulla ankarasti kielletty. Ruotsin valtio on asettanut totuus- ja sovintokomission selvittämään tapahtuneita ihmisoikeusloukkauksia. Sovintokomitean kenttätyötä vetää Matarengin kirkkoherra Stefan Aro. Kveenimaayhdistyksessä on jäseniä Ruotsista, Norjasta ja Suomesta. Useat jäsenet ovat menettäneet sukunsa äidinkielen, mutta se ei vaikuta yhdistyksen jäsenyyteen. Samoin kuin saamelaisilla, yhdistyksellä on oma lippunsa ja vastaavasti kuin saamelaisia on pyritty suomalaistamaan pakkokeinoin, Ruotsissa kveenejä on kielletty puhumasta omaa äidinkieltänsä. Omanarvon tuntoa on loukattu, mutta tärkeä osa identiteettiä on onneksi säilynyt. Äidinkielen menetys ei poista syvää tunnetta juurista. Alkuperäisväestön syvin ydin sykkii kielestä riippumatta. Tornionlaaksolaiset ymmärtävät erinomaisen hyvin, että kielikysymys ei ratkaise ihmisen alkuperää.

1.4. Saamelaisten ja kveenien rinnakkainelo ja assimiloituminen

Ounas- ja Tornionjoen välinen vedenjakaja, idän ja lännen ikivanha raja, muodosti kulttuurirajan. Samaa rajaa myöten Turun ja Uppsalan Hemming-piispat jakoivat v.1346 kilttinsä (piispanverot). Tuo nytkin kuntainrajana toimiva raja oli Korsholman lääninraja, ja erotti Österlandet'in (Suomen) Ruotsista. Tornion lappi, Luulajan lappi, Piitimen lappi ja Uumajan lappi kuuluivat läntiseen lappalaiskulttuuriin[7]. Kulttuurieron taustalla on epäilemättä talonpoikaista elämäntapaa harjoittaneitten kveenien ja näiden edusmiesten birkarlien vaikutus nimenomaan läntisten ja pohjoisten (Finnmarkku) lapinmaiden asukkaiden elämässä. Birkarleilla oli lapinvaimoja omistamillaan lapinkentillä. Kruunu nosti näitä tapauksia esille huorintekoina ryhtyessään murtamaan birkarlien vahvaa asemaa pohjoisessa. Se oli poliittista peliä 1500-luvulla. Birkarlit haluttiin sitoa häpeäpaaluun. Esimerkiksi v.1549 Tornion käräjillä oli kahdeksan syytettyä.

Vanha Lapinmaan raja on Ruotsissa sama kuin nykyinen saamelaisalueen raja. Suomessa saamelaisten kotiseutualueeksi lasketaan kolmen pohjoisen kunnan alue sekä osia Sodankylän pohjoisosasta. Alue on huomattavasti suppeampi, kuin vanha lapinmaiden eteläraja. Aluerajaus on summittainen ja keinotekoinen. Saamelaisväestöä asuu huomattavassa määrin saamelaisten "kotiseutualueen" ulkopuolella. Suomen saamelaisväestö asuu alueella, jolla enemmistönä on muu kuin saamelaiseksi itsensä kokeva väestö. Näissä olosuhteissa saamelaisten identiteetin sisällyttäminen itsehallinnollisesti Suomen oikeusjärjestykseen on haasteellisempaa, kuin esim. Ruotsissa ja Norjassa.

Kalervo Aska, Jokiseuran puheenjohtaja, ei ole saamelainen, vaikka hänen isänsä esi-isät olivat lappalaisia. Äidin puoleta Askan esi-isä oli Kainuunkylän yläpuolisessa Armassaaressa asunut birkarli Olavi Anundinpoika Tulkki, aikansa merkkimies, jolla oli oma penkkinsä Tukholman suurkirkossa. Hän omisti lapinkentät ja kalavedet 200 km päässä Muonion-

joessa Muonion edustalta Visantokoskelle, sekä Muodoslompolossa, Utkujärvessä, Liepimäjärvessä, Muonion Vuontisjärvessä ja koko Jerisjärven. Olavi Anundinpojalla oli lapinvaimo tai -vaimoja omistamillaan alueilla lapinmaassa. Siitä pahasta hän joutui maksamaan sakkoja vuonna 1546. Olavi Anundinpoika oli Kustaa Vaasan ensimmäinen vouti Kemin lapissa v. 1555 -58.

1.5. Lappalaiset elinkeinot idän ja lännen rajan kahta puolta

Lappalaiset elivät luontaistaloudessa. Elinkeinoina ovat olleet tyypillisesti kalastus ja metsästys sekä luonnonvarojen keruu ja niihin liittyvä kaupankäynti. Peuranpyynti oli keskeinen metsästysmuoto. Peurasta on kesytetty poro n. 2000 vuotta sitten. Poronhoito kehittyi elinkeinoksi lähinnä metsälappalaisten keskuudessa. Täyspaimentolaisuus kehittyi nykyisen Suomen alueella vasta 1600 -1700 -luvuilla Ruotsista ja Norjasta Suomeen vaeltaneiden paimentolaisten kautta. Tätä saamelaisryhmää kutsutaan nykyään tunturisaamelaisiksi. Metsä- ja jokilappalaiset harjoittivat puolinomadista elinkeinoa. Poronhoito ja siihen liittyvä matkailu on se elinkeino mihin saamelaisuus nykyisin usein pyritään yhdistämään.

Poroja, ennen kaikkea ajoporoja oli lähinnä kveeneillä, kun he kauppamatkoillaan liikkuivat Lapinmailla. Kulkeminen ajoporoilla kehittyi liikennejärjestelmäksi 1400-luvulta alkaen. Näin syntyi uusi lappalaiselinkeino, raitiolappalaisuus. Kyse oli siitä, että lappalaiset toimivat birkarlien omistamien porojen, erityisesti ajoporojen hoitajina. Jakob Fellman jakoi Suomen lappalaiset 1830-luvulla elinkeinon ja elämäntapojen mukaan poro-, kalastaja-, ja metsälappalaisiin sekä raitiolappalaisiin, jotka elättivät itseään paimentamalla talonpoikien poroja. Tilikirjoissa birkarlien lappekona ja renkona esiintyvät neutraaleina ja vakiintuneina ammattitermeinä. Renkonor tai lappekonor tarkoitti niitä naisia, jotka ylimaissa hoitivat birkarlien poroja.

Kalastus on yhä erittäin keskeinen elinkeino saamelaisille. Sitä se on ollut myös kveeneille. Tornionjokilaakso on asutettu lohen perässä. Jokilaakson ensimmäinen, 1400 luvulla mainittu kirkko, oli pyhitetty kalastajain suojeluspyhimykselle Pyhälle Andreakselle. Itse asiassa esim. Altajoen ja Tenojoen lohen kalastuskulttuuri pohjautuu kveenien taitoihin. Eduskunta on juuri antanut 150.000 euron määrärahan kyseisen kulttuurin varjelemiseksi Utsjoella. Kyseisen kulttuurin luojilta, Tornionjoen ja Kemijoen taloilta on Suomen valtiovalta jo pitkän aikaa pyrkinyt anastamaan lohenkalastuksen itselleen väittämällä, että kyseessä olisi kruunun yksityinen kalastus[8]. Valtio väittää, että kyseessä on keskiaikaiseen Ruotsin kuninkaan oikeuteen perustuva valtion oikeus. Asiasta ei ole mainintaa Ruotsin tai Suomen laissa, eikä valtiosäännössä. Valtion väite perustuu asiakirjaväärennökseen, ns. Helgeansholma traktaattiin vuodelta 1587.

Lohenkalastuksen vieminen yksityisiltä koskisi myös saamelaisten aluetta. Mikäli valtio vie riidassa lopullisen voiton, tulee lohenkalastusoikeus jatkossa kuulumaan myös saamelaisten kotiseutualueella Suomen valtiolle, eikä paikallisille saamelaisille. Tämä on kuolinisku tuhatvuotiselle kalastuskulttuurille. Ruotsin tai Norjan saamelaisilla ei tällaista uhkaa ole olemassa.

SAAMELAISTEN ITSEHALLINTO

2.1. Kansainväliset velvoitteet

Hallituksen esityksessä on useita viittauksia kansainvälisiin velvoitteisiin ja ohjeistuksiin. On kansainvälisesti tunnustettua (ILO 169, YK:n rotusyrjinnän poistamista käsittelevä komitea ym), että alkuperäiskansaan kuuluminen perustuu lähtökohtaisesti itseidentifikaatioon. Jos saamelaiskäräjävaaliluetteloon hakeva henkilö esittää lisäksi viranomaisen tai tuomioistuimen ratkaisun isovanhempiaan koskevasta lappalaisuudesta, tai kuten nykyisin sanotaan, saamelaisuudesta, niin kyseessä on ILO-sopimuksen mukainen alkuperäiskansan jäsen. Sen sijaan ILO-sopimuksen 1. artikla ei aseta kieltä jäsenyyden ehdoksi. Hallituksen esityksessä korostettu kieliperusta asettuu erityisen outoon valoon, kun yleisesti on tiedossa, että saamelaisia on kielletty käyttämästä äidinkieltään.

Kielikysymys on erityisen kipeä Tornionlaaksossa. Ruotsissa on kaksi totuus- ja sovintokomiteaa. Komiteat selvittävät saamea puhuneiden ja suomenkielisten pakkokäännyttämistä ruotsinkielisiksi.

> "*YK:n rotusyrjinnän poistamista käsittelevä komitea on vuosina 2003 ja 2009 suosittanut, arvioimatta hakemusten hylkäämisen perusteena olleita vastasyitä, että Suomen tulisi saamelaiskäräjälain 3 §:ää sovellettaessa antaa enemmän merkitystä henkilön itseidentifikaatiolle. Komitea on myös kehottanut pitämään huolta, ettei alkuperäiskansoja pakkosulauteta eikä niiden kulttuuria tuhota."* (8 artikla) (5 artikla)

Kieliperuste ei ole hyväksyttävä vastasyy evätä ryhmään kuuluminen. Kielletyn äidinkielen taidon asettaminen ryhmään kuulumisen edellytykseksi on ihmisoikeusloukkus. Asettamalla kieliperuste, estetään saamelaisia pääsemästä ryhmään edistämään omaa kulttuuriansa. Saamelaiskulttuuri ei ole Suomessa uhattuna, päinvastoin. Sen sijaan estämällä vaaliluetteloon pääsy merkittävältä osalta saamelaisista toteutetaan alkuperäiskansan pakkosulauttaminen, mistä komitea varoittaa.

> *"Kyseinen komitea suosittaa, että Suomi kehittää saamelaiskäräjien päätäntävaltaa koskien saamelaisten asuttamien maa-alueiden ja luonnonresurssien käyttöä saamelaiskäräjälain tarkistamisen yhteydessä. Komitea myös suosittaa, että Suomi ryhtyy toimenpiteisiin saamelaisen poronhoitomallin turvaamiseksi. Vuonna 2017 Suomelle antamissaan suosituksissa komitea esitti huolensa siitä, ettei saamelaisten oikeuksia perinteisiin maa-alueisiinsa ja uhanalaiseen perinteiseen kalastuselinkeinoonsa suojella riittävästi ja ettei saamelaisiin vaikuttavissa hallituksen toimissa noudateta johdonmukaisesti vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen periaatetta."* (s.29).

Kyseinen suositus kuvastanee ennen kaikkea eräiden tiettyjen henkilöiden kirjoittelua ja vaikuttamista komitean suuntaan. Tässä on jälleen otettava huomioon saamelaisten sulautuminen, ja se, että saamelaisten nykyään asuttamilla maa-alueilla asuu huomattavassa määrin, jopa enemmistönä muuta väestöä. Hallituksen esittämä ennakkosuostumus (9 §) lienee jonkinmoinen pandoran lipas. Kukaan ei voi ennakoida mitä ennakkosuostumuksen säätämisestä voisi seurata.

> *"YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen (KP-sopimus, SopS 7-8/1976) täytäntöönpanoa seuraava ihmisoikeuskomitea (Human Rights Committee)*

on luonut soveltamiskäytäntöä alkuperäiskansojen oikeuksista tulkitsemalla erityisesti yleissopimuksen 27 artiklaa. Artiklan mukaan niissä valtioissa, joissa on etnisiä (suomennoksessa kansallisia), uskonnollisia tai kielellisiä vähemmistöjä, tällaisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei saa kieltää oikeutta yhdessä muiden ryhmänsä jäsenten kanssa nauttia omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään."

Kulttuurin harjoittamisen kieltämisestä on pitkä matka siihen, että ryhmältä tarvitaan ennakkosuostumus, kuten lakiesitykseen on kirjattu.

Lakiesityksen perusteluissa viitataan Biodiversiteettisopimuksen kohtaan 8/j, mutta jätetään mainitsematta artikla 10/c, jonka mukaan tulee suojella ja rohkaista biologisten luonnonvarojen perinteistä käyttöä vanhojen kulttuurien käytännön mukaisesti tavalla, joka soveltuu suojelun ja kestävän käytön edellytyksiin. Tämä koskee myös Tenon kalastusta, mutta ennen kaikkea Tornionjoen kalastusta, koska Tenojoen perinteiset lohenkalastustavat ja niihin sisältyvä tietotaito, kalastuskulttuuri, on siirretty Länsilapin kveenien toimesta Ruijan jokiin ja Tenolle.

Nyt rotusyrjinnän vastainen komitea on v. 2017 vaatinut kyseisen kalastuselinkeinon suojelemista saamelaisten perinteisenä elinkeinona. Näin on varmasti hyvä, mutta komitean olisi ollut syytä samalla vaatia kyseisen kalastuskulttuurin suojelua myös Tornionjoella. Kyseisen perinteisen kalastuskulttuurin valtiovalta on tuhonnut Tornionjoella lakiin perustumattoman regaaliopin nojalla.

2.2. Ryhmähyväksyntä

Hallituksen esityksessä korostetaan ryhmähyväksynnän merkitystä, mutta perusongelmana on kyseisen ryhmän luominen. Puhe ryhmähyväksynnästä on ennenaikaista ennen kuin on määritelty kyseinen ryhmä.

Lain perusteluissa poimitaan pätkä perustuslakivaliokunnan mietinnöstä, mutta jätetään mainitsematta, että mietinnön mukaan ryhmän päätösvaltaa rajoittaa tarve osoittaa yksilön oikeuksien rajoittamiselle objektiivinen ja kohtuullinen oikeutus sekä rajoitusten tarpeellisuus koko ryhmän hyvinvoinnin ja elinkyvyn kannalta. Lakiesitys ei käsittele perustuslakivaliokunnan mietintöä PeVM 13/2014 objektiivisesti.

2.3. Saamelaisten yhdenvertaisuus

Suomen tasavallan vastuulla on se, että saamelaisia kohdellaan perustuslain mukaan yhdenvertaisesti. Perustuslaista kumpuava vaatimus yhdenvertaisuudesta koskee nimenomaan äänestysoikeutta. Useiden suurten saamelaisryhmien ääni ei ole kuulunut lain valmistelussa. Tämä on merkittävä ongelma. Uhkana on, että syrjinnän vuoksi tilanne kärjistyy entisestään, ja Suomeen ryhdytään puuhaamaan rinnakkaisia saamelaiskäräjiä.

Nyt esitetyllä lakiesityksellä se osa saamelaisista, joka on pakotettu luopumaan äidinkielestään pakkosulautetaan valtaväestöön. Tämä on selkeästi Suomen perustuslain ja kansainvälisten sopimusten vastaista. Ison osan saamelaisia syrjivä menettely ei edistä parhaalla tavalla saamelaiskulttuuria. Pidetäänkö Suomessa hyväksyttävänä sitä, että esimerkiksi valtiollisissa vaaleissa tietty, jopa suurin, kansanosa, esimerkiksi suomenkieliset,

jätetään vaille äänioikeutta? Tästä on kysymys saamelaiskäräjälain 3§:n osalta. Hallituksen esityksessä vältellään kieliperustan heikkouksia, eli saamelaisten pakkosuomalaistamista. Miksi?

Kielikysymys, eli saamelaisten pakkosulauttaminen tulee olemaan totuus- ja sovintokomitean ydinkysymyksiä. Komitean työn keskeytyminen on loogista, kun kiusallinen kielikysymys uhkaa häiritä lain käsittelyä?

SAAMELAISKÄRÄJÄLAKI JA LAKIESITYS SEN MUUTTAMISEKSI HE 274/2022 VP

3.1. Lähtökohtana on Suomen oikeusjärjestys

Uusi lakiesitys ravistelee valtiosääntöä. Esitetty lakiluonnos ei toteuttaisi Suomessa noudatettua yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Suomeen on tulossa osin kaksinkertainen, päällekkäinen lainsäädäntö. Lakiesityksen mukaan saamelaiskäräjät voi ennalta tarkasti määrittelemättömällä tavalla itse määritellä toimivaltaansa. Joudutaan väistämättä tekemään punnintaa eri perusoikeuksien välillä. Laki jättää paljon tulkinnanvaraa, ja on ilmeistä, että tuomioistuimista tulee varsinainen lainsäätäjä. Vallan kolmijako uhkaa horjua myös siinä, kun saamelaiskäräjille on tulossa tosiasiallinen valta muutoksenhakulautakunnan nimityksen suhteen. Vaaleista pitää voida valittaa täysin riippumattomaan hallintotuomioistuimeen.

Lähtökohtaisesti Suomen saamelaiset ovat Suomen kansaa ja noudattavat Suomen oikeusjärjestystä. Saamelaisten erityisasema ei saa johtaa kuitenkaan siihen, että tämän erityisaseman nojalla sorretaan muita samaa aluetta asuvia ihmisiä, jotka ovat varsin usein lähisukulaisia saamelaisten kanssa. Lakia ei saa säätää tunteiden mukaan. Lain on perustuttava todelliseen tietoon saamelaisalueen väestöstä, sen elinkeinojen, kielten ja kulttuurien osalta.

3.2. Hallituksen esityksen arviointia

Saamelaiskäräjälakiin esitetään merkittäviä muutoksia saamelaiskäräjien valintamenettelyyn ja saamelaiskäräjien toimivaltaan liittyen. Ulospäin on näyttänyt siltä, että saamelaiskäräjien enemmistö pyrkii vahvistamaan nykyisin valtaapitävien asemaa ja syrjimään muita saamelaisryhmiä. Oikeusvaltioperiaate ei toteudu, jos valtaa pitävät saavat päättää vaaliluetteloon kelpuutettavista henkilöistä. Asiaa voitaneen verrata asiaintilaan, jossa hallituspuolueet voisivat määritellä, kuka on äänioikeutettu Suomen kansalainen?

Saamelaiskäräjälaki ulottaa vaikutuksia yli sen, mikä lain tehtävänä tulisi olla; suojella saamelaiskulttuurin ja kielen asemaa. (1 §) Miten saavutetaan sopusointu muiden samalla alueella asuvien ihmisten ja heidän laillisten omistuksiensa kanssa? Mitä vaikutuksia lailla olisi niihin saamelaisiin, joita ei kelpuuteta saamelaiskäräjien vaaliluetteloon? Lain aiheuttamia seurauksia ja vaikutuksia voimme vain arvailla. Hyvään lainvalmisteluun kuuluu yleensä vaikutuksien arviointi. Nyt ko. arviointia ei ole pitkästä valmisteluajasta huolimatta tehty.

Saamelaiskäräjille suunniteltu joustava ja määrittelemätön valta herättää pelkoja muiden asukkaiden keskuudessa. Saamelaiskäräjälakiin ei saa ujuttaa sellaisia kirjauksia, jotka

uhkaavat rajoittaa Suomen kansalaisten perusoikeuksien toteutumista. Laki mahdollistaa sen, että saamelaisten perinteisistä elinkeinoista (keräily, kalastus, metsästys, poronhoito, saamelaiskäsitöiden valmistus, matkailu) päättäminen alistetaan ennakkosuostumispykälän nojalla saamelaiskäräjille. Tästä on ennustettavissa voimakasta vastakkainasettelua muiden saamelaisten ryhmien ja kantaväestön keskuudessa.

Lakiesityksessä mainittu vaaliluettelon uskottava uudelleen kokoaminen edellyttää sitä, että mikään saamelaisten ryhmäkunta ei pääse blokkaamaan toisia ulos. Ennusmerkit ovat heikot, koska pääsy vaaliluetteloon nojaa paitsi epäkuranttiin kieliperustaan mutta myös aiempaan kiistanalaiseen vaalikelpoisuuteen.

3.3. Yhteenveto

Perustuslain mukaan on noudatettava tarkoin lakia, myös perustuslakia ja alkuperäiskansamääritelmää. Saamelaiset tunnustetaan alkuperäiskansana Suomen laissa. Perustuslaissa saamelaisella tarkoitetaan alkuperäiskansaan kuuluvaa henkilöä. Tästä seuraa, että saamelaiskäräjälaissa saamelaisella tulee tarkoittaa alkuperäiskansaan kuuluvaa henkilöä. Saamen kielen välttävä tai hyväkään taito ei ole osoitus alkuperäiskansaan kuulumisesta perustuslain edellyttämällä tavalla.

Lapissa, Tornionlaaksossa ja siitä pitkälti länteen ja etelään päin on asunut suomen kieltä puhunut heimo kveenit. Rajankäynnissä v.1809 Ruotsin puolelle jääneet pakotettiin puhumaan ruotsia. Nykyisestä kielierosta riippumatta me olemme sukulaisia ja samaa ryhmää. Ratkaisevaa on todellinen verisukulaisuus, eli polveutuminen.

Tornionlaakson väki kokee yhteenkuuluvuutta yli Tornionjoen, todellisen polveutumisen kautta. Yhä harvemmilla Tornionjoen länsirannalla asuvalla on säilynyt vanha äidinkieli. Yhteinen kieli korostaa yhteenkuuluvuutta, mutta ei ole sen välttämätön edellytys. Tornionlaakson alkuperäisväeksi koetaan ne henkilöt, jotka polveutuvat alueen väestöstä. Eivätkö samalla tavalla todellisia saamelaisia ole ne, jotka polveutuvat saamelaisista. Lähtökohtaisesti tällä tavalla myös YK:n alkuperäiskansoja koskeva ILO-sopimus määrittelee alkuperäiskansan. Todellinen polveutumisperuste on mitä vahvin kriteeri.

Saamelaiskäräjälaki on ollut kiistelty. Nyt esitetyssä muodossaan laki tulisi olemaan, jos mahdollista, vielä entistäkin kiistellympi. Saamelaiset asuvat pääosin sulautuneina muuhun väestöön. Voidaan perustellusti kysyä, tarvitaanko erillistä saamelaiskäräjien tapaista itsehallintoa? Itsehallinto demokratian sisällä on jotakin aivan muuta, kuin YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen täytäntöönpanoa seuraavan ihmisoikeuskomitean mainitsema kulttuurin harjoittamisen estämiskielto.

Saamelaiskäräjien toimintaa pitkään tilintarkastajana seurannut Klaus Krokfors kirjoitti Suomen Kuvalehdessä 48/2022: *"saamelaiskäräjälaki monitulkintaisine ja kiistanalaisine saamelaismääritelmineen olisikin syytä viipymättä kumota ja korvata lailla saamelaisten oikeuksista ja oman äidinkielen käytöstä julkisissa palveluissa"*. Saamelaista kulttuuria ja kieltä olisi perusteltua ja turvallisinta tukea Krokforsin esittämältä pohjalta. Muu voi johtaa suuriin ristiriitoihin, vaikeuksiin ja jopa kaaokseen.

Lakiesitystä ei ole valmisteltu laajapohjaisesti. Lain vaikutuksia ei ole normaalin hyvän lainvalmistelutavan mukaisesti arvioitu. Tuollaisena lain vaikutuksia ei tosiasiassa edes

voida tietää.Tornio-Muoniojokiseura yhtyy tilintarkastaja Klaus Krokforsin näkemykseen ja pitää hänen esitystänsä huomattavasti parempana, edullisempana ja turvallisempana tapana turvata saamelaiskulttuuri ja saamen kielet ja esittää lakiesityksen hylkäämistä.

Mikäli päädytään siihen, että saamelaiskäräjälaki pidetään voimassa ja sitä muutetaan, niin itsehallinnon tulee perustua totuudellisuuteen, eli avoimeen valmisteluun ja vilpittömyyteen, että kaikki saamelaiset pääsevät mukaan itseään koskevaan itsehallintoon. Pääkriteerinä pitää olla itseidentifikaatio. Lähtökohdaksi tulee ottaa hakijan syyttömyysolettama. Eli se, että hakija hakee pääsyä äänestysluetteloon vilpittömässä tarkoituksessa. Todistustaakka, eli YK:n rotusyrjinnän poistamista käsittelevän komitean mainitsemien vastasyiden osoittaminen on sillä, joka kyseenalaistaa hakijan motiivin. (Väärinkäytösten välttämiseksi voitaisiin vaatia yhden tai kahden muun kriteerin täyttyminen.)

Tornio-Muoniojokiseura ry

Kalervo Aska pj.

P.S.

Eräässä tilaisuudessa Muoniossa eräs pohjoisen mies esitti kysymyksen maa- ja metsätalousministeri Petteri Orpolle. Voiko joku ihminen olla alkuperäisempi kuin joku toinen ihminen? Aikaa on kulunut liki kymmenen vuotta ja yhä tuo kysymys jyskyttää päässäni. Täytän kohta 70 vuotta, mutta toista yhtä syvällistä kysymystä en ole kuullut.

Arvoisat kansanedustajat. Pyydän teitäkin miettimään vastausta tuohon pohjoisen miehen kysymykseen.

Lähteet

1) Prof. Kyösti Julku, Kvenland, Kainuunmaa: Muinaiskainuun alue ja rajat s. 120–129. Ks. myös Peter Schnitler

2) http://norrbottensmuseum.se/media/441573/arkeologi-i-haparandabanans-spaar_sammanfogade-utstaellningstexter.pdf

3) Prof. Kyösti Julku, Kvenland, Kainuunmaa s. 142–143

4) Prof. Kyösti Julku, Kvenland, Kainuunmaa s. 48

5) King Alfred's OROSIUS, edited by Henry Sweet. Oxford University Press 1883 (reprinted 1959)

6) Prof. Kyösti Julku, Kvenland, Kainuunmaa s. 114–115

7) J. Juhani Kortesalmi, Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa 2007

8) Vilkunan 1975 mukaan valtio anasti lohen omakseen, ks. myös Pulliainen E.J. 1997 s. 39